

SCHILLER (1)

Ord. Prof. Dr. Dr. Gerhard Fricke

Bugün yalnız Almanya'nın değil, dünyanın hemen her yerinde, çeşitli meslek ve hayat çevrelerine mensup sayısız insanların, tek bir saat için dahi olsa, bütün işlerini bir yana bırakarak, bakışlarını, bir buçuk asır gibi uzun bir zamandan beri bizleri esrarlı ve aynı zamanda munis büyüklük ve yüksekliği ile büyüleyen bir varlığın üzerine çevirmiş olduklarını bilmek insana sonsuz bir heyecan veriyor. Günlük hayatın darma dağın, geçici ve şaşırtıcı gürültülerinin bugün birçok yerlerde kısa bir an için sustuğunu ve gerçekten büyük bir şahsiyetin, silinmez hatırası ile, memleketler ve sınırları aşarak insanlar arasında mânevi bir birlik kurduğunu düşünmek bu heyecanı bir kat daha arttırıyor. Zira her anma töreninin olduğu gibi, bugünkü törenin de biricik mânası, Schiller'in şahsiyet ve eserleri vasıtasıyla bizzat kendi varlığımızı idrak etmek, insan olduğumuzu, insanlığın mâna ve vazifelerini hatırlamaktır.

Fakat bütün bunlara rağmen şu suali de kendi kendimize sormaktan çekinmemeliyiz: İnsan hayat ve realitesini temelinden değiştiren bu bir buçuk asırlık zaman önceki Schiller'in gür sesi bugün kalblerimize hâlâ aynı kuvvette nüfuz edebiliyor mu? Yoksa onun varlığından mümkün olduğu kadar uzak olan zamanımız bu yıl dönümünden ve büyük ölünün namından sırf kendi kendisine bir tören hazırlamak için mi faydalanmaktadır? Yoksa bütün bunların, meşhur bir ismin ve meşhur bir mezarın birkaç taze, fakat çabuk solan çelenkle süslenmesinden daha başka bir mânası mı vardır? Aceba bugün Schiller'in ideal dünyası, âhenk ve güzellik rüyası, heyecan içinde nutuklar veren ve asil bir şekilde ölen kahramanları ile, zamanımızın kendini tamamen realiteye kaptırmış, âhenk ve harmoniden uzaklaşarak hayal kırıklığına uğramış olan benliği arasında herhangi bir münasebet kurmak mümkün müdür? Muhterem dinleyicilerim, bizler bugün gerek kendi benliğimiz ve gerekse Schiller'in, hakika-

¹ Şairin 150 nci ölüm yıl dönümü dolayısıyla Alman Konsolosluğunda verilen konferans. Gün: 9 Mayıs 1955.

ti her şeyden üstün tutan ruhu karşısında şu suali de sormak mecburiyetindeyiz: Schiller sadece t a r i h i önem taşıyan bir şahsiyet midir? Yoksa varlık ve eserleri, bugünkü nesiller için de yürürlükte olan müessir bir değer taşıyorlar mı? Bu suali, herhangi bir tören nutkunun parlak sözlerine kapılarak cevaplandırmaktan kaçınmak, kanaatimce, doğru olmasa gerek. Zira bugün herkes biliyor ki, asrımızda, bilhassa Birinci Cihan Harbi'nden bu yana, Schiller'in tesiri günden güne azalmış, problematik bir durum almıştır. Gerçekten, klâsik edebiyatın yıldızı yavaş yavaş sönerken, Kleist ve Hölderlin gibi isimler ve biraz da yaşlı Goethe'nin realiteye yönelen mütevazı hikmet ve felsefesi çok daha büyük bir tesir ve nüfuz kazanmış, çok daha kolaylıkla yayılmak imkânını bulmuşlardır. Schiller'in şöhretini sağlayan ve sağlamlaştıran devir bilhassa 19 uncu asır olmuştur. Fakat daha o zamanlar bile, bilhassa romantik cereyanın önderleri ile, dram alanında rakipleri olan Grillparzer, Heibel, Otto Ludwig ve aynı zamanda Nietzsche'ye kadar bütün fikir ve edebiyat avangardistleri arasında Schiller'in dram sanatına karşı şiddetli tenkid ve itirazlar başgöstermişti. Buna mukabil, ahlâk ve iktisadî bakımdan sağlam bir âlemde yaşayan, tekâmül ve terakkiye karşı inancı henüz sarsılmamış olan 19 uncu yüzyıl Almanya'sının aydın nasyonal-liberal burjuvazisi Schiller'i tatil ve bayram günlerinin biricik şairi mertebesine yükseltmişti. Fakat bu arada Schiller'in hakikî benlik ve bütünlüğünden elde kalan şey sadece, bu aydın burjuva tabakasının ideal ihtiyacını karşılayan ve tatmin eden taraftan ibaretti. Bunun yanında devamlı ve dolayısıyla çok daha tehlikeli ikinci bir gelişme daha göze çarpıyor: Schiller artık liselerde kompozisyon vazifelerine konu olmaktan ileri gitmiyen ve sırf öğretim gayeleri için istifade edilen bir şair olmuştur. Bu durum, 19 uncu asrın Schiller telâkkisi 20 nci yüzyılın günden güne artan sarsıntıları arasında kaybolup gittikten sonra da devam etmiştir. Fakat bu şekilde mekteplerde okunan Schiller, yeni yetişen ve bambaşka hayat tecrübeleri ve hayat problemleri ile meşgul olan genç nesiller için alelâde bir kültür vasıtası olmaktan ileri geçemiyordu. Vecizeleri, yarattığı şahsiyetler ve derin fikirleri, öğretim icabı, kılı kırk yararcasına incelenmekte, bitip tükenmek bilmez, usandırıcı söylev ve kompozisyonlara konu teşkil etmekte idiler. Bunun neticesi şu olmuştur ki, birçok nesiller boyunca bu gençlik mektebini bitirdiği zaman Schiller'ini de kaldırıp bir yana bırakmıştır. Zira yaşadığı ve uymak zorunda olduğu iç ve dış dünya bambaşka bir manzara gösteriyordu. Dramlarının gayet sade, âdeta seffaf şahsiyetleri ve bunların gayet mutantan, coşkun ve heyecanlı sözleri, iyi ve kötüyü tefrik hususunda tuttıkları tek ve kesin yol artık ilgi çekmiyor, işin daha kötüsü, realiteden uzak görünüyordu. Esasen daha natüralizm, Schiller'in muakıplarının güzel ve fakat realiteden uzak hayal dünyası karşısına, sanatın biricik gayesi olarak, beşer varlığı-

nın hakikat ve realitesini bütün sertlik ve çıplaklığı ile ikame etmiş bulunuyordu. Bundan sonra neler olduğunu hep biliyoruz: Tekmil estetik kânun ve kaideler, nisbî de olsa, gündün güne daha bariz bir şekilde parçalanmış; psiko-analiz ve edebî psikolojizm, ruhun en derin ve karışık uçurumlarını meydana koymuş; iki büyük cihan harbinin korkunçluklarını gördükten sonra acizlerini bir kat daha anlayan fertler ve hatta cemiyetler muazzam iç ve dış kuvvetlere teslim olmakta geçikmemişler; ve nihayet insanlar, insanlığın mânâ ve değeri hakkında besledikleri her türlü inancı, teknik ve teröre dayanan duygusuz bir vahşet ve zulüm karşısında kaybetmişlerdir. Bugün hürriyet sözü gerçekten boş bir lâf haline gelmiş ve dünyanın bir yarısında ortadan tamamen kalkmış bulunuyor. Öbür yarısında ise insanlar henüz ellerinde kalan hürriyeti nasıl kullanacaklarını bilmez, şaşkın bir halde görünüyorlar. İnsanı bu durumdan kurtaracak ve Schiller'in dünyasına, Schiller'in sanat anlayışına götürecek yol acaba hangisidir? İyinin, doğru ve güzelin kurtarıcı karakterine, hayata daha yüksek değer ve mânalar sağlayacak kudretine inanan bu sanat, realiteye karşı başını bilerek kaldırmakta; realitede yaşayan insanı değil, ideal olan, ideale yükselebilecek kudrette olan insanı ele almaktadır.

Bu Weimar'da yaşayan klâsik şairin soluk benzinde fazilet ile asaleti güzel ve âhenkli bir şekilde birleştiren, realiteden ziyade ideal çizgilerle süsleyen o meşhur mermer veya alçıdan büstler şayet şair ve insan Schiller'i gerçekten ve tastamam aksettiriyorlarsa, o zaman 1955 yılında bizler için yapacak biricik şey, onun hakkında mutantın birkaç cümle sarf etmek ve bu insanla bizler arasında aşılması mümkün olmıyan mesafeye hürmetle işaret ederek susmaktan ibaret kalırdı. Fakat, muhterem dinleyicilerim, sanatkâr ve insan Schiller'de bilhassa zamanımızın tekrar gözlerimiz önüne serdiği bazı karakteristik çizgiler vardır ki, gayem bunları, bu kısa konferansın müsaadesi nispetinde aydınlatmaya çalışmak olacaktır.

Schiller'in pek büyük devirlere ayrılmıyan hayatını kısaca gözden geçirmek kabildir: Çocukluğu, burjuva sınıfına mensup olan ailesi ile birlikte, küçük bir şehirde, müstebit bir prensin sarayının gölgesi altında geçmiştir. Bundan sonra, hayatın her türlü hâdiselerinden ve aile muhitinden uzak, serbestçe meslek seçmek hakkından bile mahrum olarak, derin bir sessizlik, âdeta dilsizlik içinde geçirdiği sekiz uzun yıl gelir. Schiller hayata atıldıktan sonra da, yine prensin emri ile, alay doktorluğu yapmak zorunda kalmıştır. Bir yanardağın andıran meşhur hürriyet avazesi "Haydutlar"dan sonra prens kendisine şairliği dahi yasak etmişti. Hayatı hemen hiç tanımayan genç şair bunun üzerine vatanını, meslek ve ailesini terketmiş, istikbalini dahi tehlikeye koyarak bir gece karanlıklar içinde gizlice memleketten uzaklaşmıştı. Beş parasız yola çı-

kan ve sadece sanat ve dehasına güvenen genç Schiller'in bütün ümidi, "Haydutlar"ın daha ilk temsilde eşsiz bir başarı sağladıkları Mannheim tiyatrosunda idi. Fakat bu ümit ne yazık ki boşa çıkmış ve hayal kırıklıkları birbirini takip etmiştir. Birkaç ay sonra Schiller, mektep arkadaşlarından birinin annesi tarafından yapılan daveti kabul ederek Bauerbach'da, kırların sessizlik ve ıssızlığı içinde bir çiftliğe sığınmak ve bu suretle hastalık, sefalet ve borçlardan kurtulmak imkânını bulabilmiştir. Şair bütün bu sinir yıpratıcı olaylara rağmen durup dinlenmeden çalışmakta idi. "Fiesko"nun, "Hile ve Sevgi"nin doğuşu, "Don Karlos"un başlangıçları bu devre rastlar. Bir müddet sonra Mannheim'dakilerin akılları herhalde başlarına gelmiş olacak ki, Schiller'i bu sefer tiyatronun ücretli dramaturgu olarak geriye çağırırlar. Fakat ilk başarısını kazandığı bu şehre büyük ümitlerle dönen şair, bir yıl sonra tekrar işinden çıkarıldığı için zor bir duruma düşer; amansız bir sefaletin pençeleri arasında kıvranmaya başlar ve kurtuluş çaresini tekrar kaçmakta bulur. Bu sefer kendisine emin bir sığınak sağlayanlar, henüz şahsen tanımadığı Saksonyalı birkaç dostu ve hayranıdır. Bunlar arasında asıl samimî dostluğu Gottfried Körner ile kurmuş ve bu dostluk ömrü boyunca devam etmiştir. "Neşeye" şiiri bu yılların meyvasıdır. Schiller hayatında ilk defa olarak burada aynı ruhu taşıyan ve kendini anlayan dostlar arasında bulunduğunu hissediyordu. Fakat bu saadet de uzun sürmez. Zira, en samimî bir dostun yanında dahi olsa, misafirlik ona ağır gelmekte, istiklâline mâni olmakta ve yaratıcılık gücünü kırmaktadır. Benliğini ve nelere kaadir olduğunu anhyabilmek için yalnız kalmak ihtiyacını duyuyor, engel ve tehlikeleri yalnız başına yenmek istiyordu. Altına sığındığı dostunun damı bu yüzden kendisini eziyor ve âdeta boğacak gibi oluyordu. Aynı zamanda sırf kendi içine kapanıp kahışı ve yalnız duygusunun heyecanı ile yaratmak zorunda oluşu şairi yormıya başlamıştı. Gençliğinin tek taraflı, tazyik ve cebir altında geçen yılları onu hakikî hayattan uzaklaştırmış, dünya ve realite ile doğrudan doğruya temasa geçmesine mâni olmuşlardı. Bunu hisseden Schiller bir yandan realite ile tanışmak, çeşitli bilgiler elde etmek ihtiyacını duyuyor ve diğer taraftan da, bir dram yazarı olarak kaynak ve konularından faydalanacağını umduğu tarih dünyasını incelemek ateşi ile yanıyordu. Aynı zamanda varlığını yakından ilgilendiren hürriyet mefhumu, sanatın mahiyet ve başarısı gibi önemli meselelere doğru ve tatminkâr bir cevap bulamadığı takdirde artık eser de veremeyeceğini ve hattâ yaşamasına dahi imkân olmadığını hissetmiş bulunuyordu. Bundan dolayı bir defa daha kaçıp kurtulmaya karar vermiş, dostlarını ve içinde yaşadığı emin sığınağı terk ederek Weimar'a gitmiştir. Bu sefer de yine beş parasızdı; herhangi bir yerde iş bulmak ve çalışabilmek ümidi de yoktu. Gün geçtikçe bir kat daha kabaran borçlar da kendisini ayrıca üzüyorlardı. Artık Schiller için, yakın-

dan bakılırsa, akıllara durgunluk veren enerjik bir çalışma ve başarıya devresi başlamıştı. Çok geçmeden ücretsiz olarak Jena Üniversitesi tarih profesörlüğüne tayin edildiğini görüyoruz. Bir yandan derslerini verirken, öbür yandan da, bir tarihçinin mutlak bilmesi lâzım gelen meslekî bilgilerden, ilmî eser ve makalelerden tutun da bibliyografik bilgilere kadar her şeyi bizzat arayıp bulmak, okumak ve öğrenmek zorunda idi. Aynı zamanda hayatın hiç değilse en mübrem ihtiyaçlarını karşılayabilmek için gazete ve mecmualar çıkarıyor, tarihî makaleler yayımlıyordu. Fakat bütün bu yorucu ve devamlı çalışma ve didinmelere rağmen borçların ezici yükünden bir türlü kurtulamaz. Diğer taraftan, şimdiye kadar meşgul olmaya vakit ve imkân bulamadığı antik edebiyat üzerine de bilgi edinmek için çok okuyor, tercüme yapıyor ve bu boşluğu da bu suretle telâfiye çalışıyordu. Bu edebiyat ona güzelin, şiir ve sanatın mahiyeti hakkında yepyeni görüşler sağlamakta idi. Bir ara şiir ve edebiyatı yıllarca bir yana bırakarak Kant'ın yepyeni ufuklar açan felsefesi ile uğraşır; bunu da tek mil derinlik ve genişliği ile ruhuna maleder. Felsefe ile uğraşmak ona, uzun yıllardan beri düşüncelerini işgal eden bazı önemli hayat problemlerini esaslı bir surette cevaplandırmak imkânını sağlar. Bu problemler arasında insanın mahiyet ve mukadderatı, sanatın varlık ve gayesi bilhassa başta geliyordu. Şu soru de mühimdi: İnsanı en yüksek gayesine ulaştırmak bakımından sanat nasıl bir rol oynamalıdır; bu rolü ne dereceye kadar başarabilir? Bu titanik ve aynı zamanda feragatlı çalışmalar Schiller'i, hakikî meslek ve mukadderatı olan şairlikten hemen hemen on yıl uzaklaştırmıştır. Fakat bunların yapılması şarttı. Zira Schiller'in biricik emeli, edebiyata, kesin bir bilgi ve hür bir görüş elde ettikten sonra dönmektir. Bu hedefe götüren yolda az çok ferahlanmış ilimler ve muazzam fikir yorgunluklarını evlilik ve aile hayatının bahsettiği huzur ve sükûn içinde hafifletip dindirmeye çalışırken amansız bir hastalığın hücumuna uğrar. Kısa fasılalarla gelen hastalık nöbetleri artık onun peşini bir daha bırakmayacaklar ve hayatının son on yılında onu her türlü zevkten ve biricik eğlencesi olan cemiyet hayatından mahrum edeceklerdir. Şair, ölümün yaklaştığını kesin olarak hisseder. Olgunluk yıllarının bütün eserleri, gün geçtikçe biraz daha artan ve şiddetlenen hastalık buhranları ve ölümle pençeleşmeler arasında yazılmışlardır. Fikir, gündün güne çöken bedenine müsaade ettiği her sâkin andan faydalanmaya çalışır. Mektuplarında bu durumu şöyle anlatıyor: "Hayat bana tam gülümseme başladığı zaman ölüm de yaklaşmaya başlamıştı." Yahut: "Tutulduğum inatçı hastalık beni değil, benden çok daha kuvvetli ve cesur olanları bile ergeç yere serebilir... Allah vere de, sabır ve tahammülüm tükenmesin ve ben, hakikî bir ölümün sık sık yokladığı hayatımın değerini gösterebileyim." Görünüşte kolayca yazıldıkları zannedilen ve bütün hüznüne rağmen neşeli ve zaferden emin bir ruh taşıyan klâsik

eserleri işte böyle bir hayat realitesinden doğmuşlardır. Fakat mektuplarında bile, aşağıda dostu Körner'e yazdığı neviden şahsî bir şikâyet veya dert yanmaya nadiren rastlanır: "Nasıl bir huzursuzluk ve ruh gerginliği içinde yaşadığımı mümkün değil tasavvur edemezsin!" Schiller için mektuplar da, durup dinlenmek bilmiyen, daha yüksek hedeflere doğru atılan, daha derin görüşler ve daha olgun başarılar elde etmiye çalışan aktivitenin bir başka şekilde devamıdır. Fakat bu eşsiz mücadeleci bir an için durup da, yukarıdaki mektupta olduğu gibi, ıstırap ve yorgunluktan bitkin bir hale gelen ve fakat aynı zamanda kesin bir zaferin gizli ümidi ile parhyan hakikî çehresini gösterdiği zaman duyduğumuz teessür o nispette büyük oluyor.

Muhterem dinleyicilerim, sizlere Schiller'in hayatından bazı hâdiseleri hatırlatışım, böyle anma törenlerinde bu gibi şeylerin âdet olduğundan dolayı değil, bilâkis onun ıstırap ve ölümü, insanlığın aczini ve dünya endişelerini ne kadar yakından tanıdığını göstermek içindir. Schiller'in eserlerini ciddi bir şekilde inceleyen bir kimsenin edindiği ilk ve en kuvvetli intiba, şairin bağrında yaşayan o eşsiz mânevi güc oluyor. O bu güc sayesinde, dış âlemin tezatlarla dolu menfi tesirleri ile kendi iç dünyası arasında bir muvazene kurabilmiş, hattâ daha ileriye giderek, dış âleme karşı yaratıcı bir üstünlük kazanmaya ve tam bir istiklâl elde etmiye muvâffak olmuştur. Bu istiklâl ve üstünlük sayesinde ki, hastalık ve sefalet gibi âfetlere karşı koyabilmiş, daimî bir aktivite içinde ileriye doğru atılmış, varlık ve eserini her an biraz daha mükemmelleştirebilmek imkânını elde etmiştir. Goethe, dostunun ölümünden çeyrek asır sonra o günleri heyecanla hatırlıyarak diyor ki: "Ne kadar çabuk ilerliyordu! Onu her görüşümde biraz daha yükseldiğini farkediyordum; boyuna çalışıyor, boyuna okuyordu..."

Bir an için bakışlarımızı şairin hayat hikâyesinden şiir ve edebiyata çevirelim: Hayatının muazzam gayretleri, tekrar tekrar yapmak ve başarmak zorunda olduğu mücadelelerle, şiirinin güzel, berrak ve âhenkli şekli arasında ne derin bir tezat göze çarpıyor! Bütün zahmet ve meşakkatler, kazanılan zaferin büyüklüğü ve başarılan mücadelenin haşmeti karşısında artık kaybolup gitmiştir. Sanat ve güzelliğe karşı bu şekilde bir istek ve irade bugün belki bizlere biraz garip görünebilir. Fakat Schiller'in hayaller âleminde uçan ve insanı göklere yükselten mısralarının hakikî değerini anhyabilmek için, bunların birçok derin ıstıraplardan, mukadderata karşı girilen sonsuz mücadelelerden doğmuş olduklarını bilmek lâzımdır. Schiller, insan ve dünya realitesine karşı sırtını çevirmiş değildir; realitenin yanında veya üstünde, sadece şiirin güzelliğine dayanan muhayyel bir âlem hakkında hayaller kurmakla iktifa etmez. Bilâkis etrafını daimî surette hayat ve realitenin muazzam güçleri sarmıştır. Cesur kalbi, her an yıkılacak gibi olan varlığın çürüklüğünü ve insanlığın

sınırlarını çok yakından tanır. Fakat bütün bunlara rağmen, insanın yüksek ve hakikî bir mukadderatı olduğuna inanmıştır. Bu inancını eserlerinde dile getirmekten ve ilân etmekten bir an bile geri kalmaz. Şiirleri realiteden uzak, realitenin üstündedirler. Fakat Schiller bunu hiçbir zaman bir kusur veya başarısızlık saymaz; bilâkis gerçek sanatın biricik delili addeder. Çünkü o, fânî ve tesadüfî olan hayat ve realitenin karşısına güzelliği ikame etmek cesaretini bir kere daha göstermiştir. Güzellik onun için, mutlak, yüksek ve esas olan o sonsuz varlığın konkre bir tecellisidir. Bundan dolayı Schiller, bir şairin ilk ve en önemli vazifesi, "mükemmel varlıklara tesir etmiye kalkışmadan önce kendi benliğini mümkün olduğu kadar asilleştirmek, en saf ve muhteşem insanlığın seviyesine yükseltmektir" diyor. Bundan dolayı sanatkâr hakkında der ki, "sanatkâr devrinin evlâdıdır; fakat aynı zamanda devrinin talebesi ve hele gözdesi olursa o zaman iş kötüleşir." Şair konusunu yaşadığı devirden, fakat şekli çok daha asîl bir zamandan, hattâ zamanların ötesinden, varlığının mutlak, değişmez birliğinden almalıdır. Güzelliğin kaynağı, onun demonik ve sihirli tabiatının derinliklerindeki sâf esîrden fışkırır; ayakları dibinde akıp giden zaman ve nesiller girdabının bulanık suları bu kaynağı asla kirlilemez. Evet, Schiller réel hayat ile yüksek sanat arasındaki âdeta öldürücü tezadı bilmiyor değildi: "Şiirde ölmeden yaşayan şeyler, hayatta mahvolup gideceklerdir." Şiirlerinin, realite ile güzellik arasındaki bu daimî, kompromis kabul etmez, derin ve aktif tezattan fışkırdıklarını gözönünde tutacak olursak, o zaman ifade ettikleri gerçek mânâyı kavrar, ölüm ve felâket uçurumları kenarında yükselen âhenk ve harmoniyi duyabiliriz.

Fakat Schiller'in varlığına istikamet ve ruhuna şekil veren; muazzam bir dinamizm, karşı konmaz bir enerji sağlıyan; şahinin keskin bakışlarına veyahut ateşin elemanter kuvvetine has bir şahsiyet üstünlüğü ve asalet bahşeden o derin ve muazzam gerginliklerden burada henüz bir tanesine temas etmiş bulunuyoruz. Goethe ve Wilhelm von Humboldt gibi sayıları pek fazla olmıyan samimî dostlarının edindikleri ve asla unutamadıkları intiba da herşeyden önce bu merkezde idi.

Daha genç Schiller'in varlığında, birbirine karşı koyan ve asla birleşmiyen iki esas cephe vardı. Bunlardan birincisi, bağrının derinliklerinde daha ilk anlardan beri hissettiği asıl idealist taraftır ki, buna göre, dünya ve kâinatta yüksek ve ilâhî bir düşünce hüküm sürer. İnsanın mâna ve mukadderatı, benliği içinde mutlak bir şekilde tecelli eden bu âleme yaklaşmak ve onu kavramıya çalışmaktır. Ateşli ve idealist Schiller dünyaya sevgi dolu canlı bir harmoni ve kâinata, göklere doğru kademe kademe yükselen ruhların sonsuz bir ülkesi gözü ile bakar. Aynı zamanda şaşmaz bir realist olan doktor Schiller ise buna mukabil çok geçmeden farketmiştir ki, ruhun tekmil yüksek duygu ve düşünceleri eninde

sonunda şu çürük vücut makinesine bağlıdırlar; varlığımız kör nefsin cebir ve ilcaatının tesiri altındadır; ölüm ve hastalık önelirine çıkan her canlıyı, mâna ve gaye gözetmeksizin, mahveder. O asırda, tabiatın duygusuz mekanizmasına, insanın mukadderatına hâkim olan korkunç determinizme, tekmil fiil ve kararlarımızın neşet ettiği iç-güdü ve motiflerin karma karışık ve çözülmaz ağları içine Schiller kadar amansız bir bakışla nüfuz eden ikinci bir şahıs daha gösterilemez. Mersiyelerinden, Laura'ya şiirlerinden ve ilk felsefî yazılarından tutun da, "Der Geisterseher = Bakıcı" romanındaki meşhur monoloğa ve bilhassa ünlü dramlarındaki motiflendirme tarzına kadar her şey o derece korkunç, hayalâtтан uzak, septik ve materyalist bir felsefe ve psikolojiye işaret etmektedirler ki, bunlardaki realizmin bir eşine o devirde bir daha rastlamak kaabil değildir. Fakat bunların hemen yanı başında "Neşeye" isimli şiir, insanlığın dramı "Don Karlos", cantus firmus "Das Ideal und das Leben = Ideal ve Hayat", son nefeslerinde bile ölüm ve mukadderata karşı zafer kazanan bir Max Piccolomini, bir Maria Stuart, bir Jeanne d'Arc vardır.

Nefis zarureti ile ruh ve fikir hürriyeti arasındaki öldürücü tezada karşı mücadele Schiller'in ömrü boyunca aynı şiddetle devam etmiştir. Kant'ın kritik felsefesi gerçi bu hususta baha biçilmez bir yardımdı. Zira bu felsefe aklın tekmil müdahalelerine karşı hürriyet imkânı sağlamakta ve hürriyetin mevcudiyetini vicdanın inkâr kabul etmez varlığı sayesinde ispat etmekte idi. Fakat aklın işkenceli tezadı böylece bertaraf edilmiş olsa dahi — hayatın çok daha işkenceli olan tezadı aynı şiddetle devam etmekte idi. Şu kanaat her zaman mevcuttu:

"Ah, oraya köprü yok! Gökyüzü hiçbir zaman
Toprağa yaklaşmıyor, inmiyor oralardan."

Şu duygu ve kanaat da her zaman yaşıyordu:

"İnsanlığın azabı sizleri sardığı an,
Laokoon nefisini korurken yılanlardan,
Duyulmamış, derin bir acıyla deli gibi,
O zaman ayaklanıp isyan etmeli insan!
Şikâyet dolu sesi çınlayıp semalardan,
Hassas kalblerinizi param parça etmeli!

Fakat kalbin inatçı sesi de daima duyulmaktadır:

"Cesaret etmeli, inanmalıyız,
İlâhlar vermezler asla rehine.
Seni bir mucize götürür yalnız,
O güzel harika memleketine!

Schiller, insanın yüksek mukadderatı ve hürriyeti hakkındaki inancını sert ve inatçı bir realiteye karşı koruyabilmek için ihtiyacı olan kuvvet ve imanı, devamlı ve dev gibi bir gayretle kendi benliğinin derinliklerinden alıyordu. Realite ile ideal arasındaki derin ve muazzam gerginliğe bu suretle karşı koyabilmiş ve bu esnada ne kolay ve aldatıcı bir kompromise kaçmış ve ne de sinizm veya hayalperestlik gibi dolambaçlı yollara sapmıştır. İnsan varlığındaki muazzam tezatlar karşısında asla dinmek bilmiyen bu aktif ruh gerginliği onun teknil etik ve estetik dünyasını vücuda getirmiştir. Muhterem dinleyicilerim, Jean Paul'un dediği gibi, "bir kaya parçasını andıran" Schiller'in hayatı ve başarıları, hakikatte muhtelif zirvelere ayrılmış bir dağ gibidir. Yavaş yavaş tırmandığımız bu dağın yüksekliğinden aşağılara doğru baktığımızda gözlerimiz önünde beliren iki muhteşem zirveye daha işaret etmeme müsaa-de buyurun.

Schiller, bazan içinde enerjinin de eridiği o yumuşak, lirik ve elejîk duygunun da asla yabancı değildi. Fakat tabiat ve karakterinin en mühim vasfı muazzam bir iradedir. Dramları için komprime halinde aktivite diyenler olmuştur. Schiller, insan varlığının esas vasfı olarak iradeyi görüyordu. "Plutarch'daki b ü y ü k adamları duydukça, mürekkep lekelerine bulanmış olan asrımızdan nefret ediyorum!" — Bunlar "Haydutlar" da Karl Moor'un söylediği ilk sözlerdir ve Schiller tarihin kucacağına, büyük adamların ve büyük işlerin tükenmez bir kaynak ve koleksiyonu olduğu için atılmıştır. Bütün geliş geçmiş örtün karanlık geçenin içinde bu büyük adamların şöretleri yıldızlar gibi parlar. Taç ve tahtların sarsıldığı ihtilâl devirlerinde korkusuzca meydana atılan ve muvaffak olmak için her şeyi göze alan Fiesko, Posa, Wallenstein ve Demetrius gibi aktif siyaset adamları Schiller'in muhayyelesini dayanılmaz bir şekilde cezbetmişlerdir. Fakat bunun hemen yanı başında hayret uyandıran ve hattâ garibimize giden başka bir hâdise ile karşılaşırız: Karl Moor gibi, kendini teknil uysal, nakıs ve vasat insanların üstünde gören mağrur bir Sturm ve Drang kahramanı bile günün birinde kalbinin derinliklerinde bir ahlâk kanununun mevcudiyetini keşfeder. Şirazesinden çıkmış olan dünya ve cemiyet nizamını tekrar kurmak için küstahça sarıldığı kılıcı kırar; ilâhî ve dünyevî hâkimlere teslim olur. Hükmetmek için yaratılmış, üstün ve politik bir deha olan Fiesko, eline geçirdiği tacı, piyesin ikinci versiyonunda tekrar fırlatıp atar ve: "Böyle bir taç uğrunda mücadele etmek ulvî bir harekettir — fakat onu fırlatıp atmak ilâhîdir! Cenevizliler, hürsünüz!" diye haykırır. Schiller'in dramlarındaki en büyük ve aktif şahsiyetlerden biri olan Wallenstein'in herhangi bir hareketine şahit olmuyoruz. Bilâkis çekingendir; karar vermekten kaçınan bir hali vardır. En nihayet, kendi istek ve iradesi ile değil, daha ziyade dış olayların tesiri altında faaliyete geçmek zorunda kal-

diğı zaman yaptığı biricik iş, kendi kendisinin mahvını hazırlamaktır. Demetrius'a gelince, o da kendisini hâdiselerin zoru ile meşru ve hakikî çar zanneder; hakkı olan tacı ele geçirmek için mücadeleye atılır; çok geçmeden korkunç bir sahtekârlığın kurbanı olduğunu anlar. Fakat iş işten geçmiş ve kendisi de bizzat aldatılan bir sahtekâr durumuna düşmüştür. Geriye dönmesine imkân yoktur. Hâdiseler kendisini kısıkrak bağlamışlardır. Sahte bir çar olduğunu bile bile, huzursuzluk ve vicdan azabına rağmen mücadeleye devam etmek zorundadır. Bütün bunlardan çıkan biricik mâna ve netice şudur ki, hak ile kuvvet, ef'al ile vicdan, tarihî büyüklükle ahlâk kanunu arasında sonsuz ve daimî bir mücadele hüküm sürer. Schiller bir taraftan gizli bir hayranlıkla daima büyük adamlar, tarih yapan üstün iradeli şahsiyetler yaratırken, diğer taraftan da bu insanların iç demonisini ve mukadderat karşısındaki acizlerini tasvirinden çekinmemiştir. Karl Moor'dan Demetrius'a kadar birçok insanlar bunun canlı bir misalidir. Goethe'ye göre, bu gibi insanlarda hiçbir zaman vicdan yoktur. Ergeç, ister istemez ihtiras ve egoizmin ağırları içine düşer ve, zahiren hür ve kudretli göründükleri halde, başardıkları işin esir ve kurbanı olurlar.

Muazzam iradeli insanların ve büyük başarıların şairi olan Schiller bu suretle faaliyetin, nüfuz ve ikbalin demonisinin de şairi olmaktadır. Bu hal dramlarının temellerinden birini teşkil eder. Schiller'e göre, faaliyet ile vicdan, hak ve kuvvet arasındaki derin gerginlik esas itibariyle asla ortadan kalkmaz. Realist Schiller'in dram kahramanları, hükmetmek için yaratılmış, nüfuz ve ikbal elde etmiş olan üstün ve muazzam iradeyi temsil ederken, idealist Schiller, gerçek hürriyetin asıl dayanağı olan ahlâkî idenin selâmeti uğruna bu gibi insanları kahir bir mukadderatın pençeleri arasına teslim etmekten çekinmez; vicdanları bahasına elde ettikleri nüfuz ve kudreti üstelik silâh gibi kullanarak kendilerini trajik bir ölümle cezalandırır. Almanya'nın bu en büyük tarihî piyes yazarı aynı zamanda, eninde sonunda sadece nüfuz ve menfaat duygularının hâkim olduğu tarihî olaylar hakkında da en amansız hükümler veren bir hâkimdir. İç gerginlik burada da sâf ve kesin bir şekilde devam etmekte ve hattâ zamanla daha da şiddetlenmektedir. Fiesko için netekim dış nüfuz ile iç hürriyet arasından birini seçmek imkânı henüz mevcuttur. Wallenstein ise böyle bir imkândan hemen hemen mahrum gibidir. Demetrius'da ise, bilerek veya bilmiyerek suç işliyen bir kahramanı mutlak surette mahveden gerçek trajedinin sert havası bütün kuvvetiyle esmektedir.

Fakat bu trajik sertlik, yani maddî saadet ve mânevi huzur arasında ya o ya bu şeklindeki kesin aykırılık ile estetik insan mefhumu nasıl bağdaşabiliyor? Biliyoruz ki, Schiller deyince hatıra âhenkli, güzel ve humaniteye dayanan bir sanat mefhumu gelir. Muhterem dinleyicilerim, bu

sual bizleri en son ve önemli bir problemle karşılaştırıyor. Bu nokta üzerine bilhassa dikkat nazarımızı çekmekliğime müsaade buyurun. Bu her nekadar yeni ve bambaşka bir problem gibi görünüyorsa da, hakikatte şimdiye kadar söylediklerimiz ile çok yakından ilgilidir.

Sanatkâr Schiller'i tâ ilk anlardan beri meşgul eden iki mesele vardı: Sanat ve güzelliğin gerçek mahiyeti acaba nedir? Sanat, insanı değiştirmek, mükemmelleştirmek ve insanlaştırmak şeklindeki en son gayesine nasıl ulaşabilir? Bir noktayı kendisi de gayet iyi biliyordu: Hakikat ve iyilik gibi, gerçek sanatın da kendinden başka bir gayesi yoktur. Sanatın biricik gayesi kendi varlığıdır. İnsanlık kültürüne hizmet gibi çok yüksek bir gaye için dahi olsa, vasıta haline geçtiği anda sanat sanat olmaktan çıkar.

Rilke'nin bir sözü vardır; mükemmel bir sanat eserinin görünüşü, sanattan hakikaten anlıyan birinin ruhunda: "Hayatını değiştirmelisin!" şeklinde bir duygu uyandırır, der. Bu hususta hattâ çok daha ileri giden Schiller'in kanaati şudur ki, güzel bir sanat eseri sadece böyle bir talepte bulunmakla kalmaz; aynı zamanda bu talebi gerçekleştirecek mânevi imkân ve şartları da sağlar. Bizleri değiştirecek, yepyeni varlıklar haline koyacak kudrete sahiptir. Bu nasıl mümkün olabiliyor? Schiller'e göre güzellik, en yüksek tanıdığı şeyin, yani hürriyetin gerçekleşmesi, konkre bir şekilde tecellisi idi. Zira mükemmel bir sanat eserinin şeklinde hiçbir zaruret, hiçbir cebir veya tazyik, hiçbir keyfi hareket göze çarpmaz. Kendisine has huzur içinde bir varlığı, mesut bir görünüşü vardır. İç ve dış diye bir ikilik tanımaz. Sanat eserinde her şey şekildir ve her şey bu şekil içinde tecelli eden ruhtur:

"Bir külçeden zahmetle yontulmamış da sanki,
Serbestçe, kolaylıkla, yoktan var olmuş gibi
Yükselir heykel hayran gözlerimiz önünde.
Susar her türlü şüphe, yeis ve mücadele,
Kazanılan zaferin emniyeti içinde.
İnsanlığın aczinden kalmamış eser bile,
Şu sanat eserinin keyfiyeti içinde."

Bu suretle dünyevî hayatın zahmet ve meşakkat dolu bütün tezatları sanat mucizesi içinde kaybolup gitmekte, tekniğin gerginlikler birleşmekte, ortadan kalkmaktadır. İnsanın en yüksek ve mükemmel karşı duyduğu özleyiş böylece yerine gelir. İdeal her ne kadar realite olmasa bile, konkre bir tezahür şekline geçer. Ve nihayet, varlığın zahmet ve gayretleri, zaferin ve hedefin sonsuzluğu karşısında hafifler ve kuvvet bulur. Güzelin mahiyeti bu şekilde tâyin edilince, insan üzerine yaptığı asıl tesir de doğrudan doğruya belirtilmiş oluyor. Zira mükemmel bir sanat eserinde tabiat ve ruh, birlikle bütünlük, hürriyet ve zaruret yüksek ve

âhenkli bir şekilde kaynaşmışlardır. İnsanın en yüksek gaye ve mukadderatı, her türlü ikiliği yenmek ve dünyevî sınırları aşmak olduğuna göre, sanat eseri bu mukadderatı mukni ve müşahhas bir şekilde gözlerimiz önüne sermektedir. Güzellik duygusu insanın içine huzur verir; menşe ve gayesine yönelir, onu bütün tek taraflı konfliktlerden kurtarır. Kısacası: Şahsiyet kazanmak, hakikî bir insan olabilmek için lâzım gelen iç hürriyeti sağlar. Muhterem dinleyicilerim, Eflâtun'dan beri hiç kimse güzelliğin esrar ve mahiyetine bu kadar derinden nüfuz edememiştir. Modern gelişmeler insan güçlerini teker teker ele almakta ve insanlığı, çarpuk çarpuk fragmanlardan ibaret şekilsiz ve Tanrısız bir kaos haline sokmaktadırlar. Schiller'in güzellik ve sanat görüşü ise, ebediyen ayrılmış intibâ uyandıran tabiat ile ruhu, maddî ve manevî dünyaları, mahdut şekil ile sonsuz ideyi, parça ve bütünü bir araya getirmiş, bir kere daha birleştirmiştir.

Şimdi en son ve önemli probleme geldik: Güzellik sadece realiteden uzak bir sembol olduğu ve yüksek bir âlemi aksettirdiği için bizleri kuvvetlendirir, yepyeni duygularla coşturabilir. Fakat ebedî hayat kavgasından, dünyevî varlığın meşakkat ve mücadelesinden çekip alamaz. Hayat tekmil dualizmi ve gaileleri ile devam edip gitmekte, bir nebze saadetin hemen arkasında ölüm ve endişe pusu kurmuş beklemektedirler. Gerçi Schiller insanın en yüksek mukadderatı olarak güzel insanlığı, temayülle vazife arasındaki âhengi, ferdin tekmil istidat ve güçlerinin beraberce ve hür bir şekilde oynayıp kaynaşmasını müjdelemişti. Fakat bizler bunu öteden beri Schiller'in en son ve biricik sözü zannetmekle hata ettik. Gerçi o bizden güzel hümaniteye yaklaşmamızı talep eder. Fakat realitenin o korkunç ve öldürücü ciddiyetinden hiçbir şey kaybetmediği de her zaman hatırlanmalıdır. Yoksa hayat facialarını bütün çıplaklığı ile canlandıran bir şair olmasına başka türlü imkân var mıdır? İnsan neslinin estetik terbiyesi hakkındaki o meşhur yazı bir fragmandan ibarettir; ikinci kısım nöksandır. Schiller bu kısımda güzelliğin yanına yüksekliği de ilâve edecekti. Fakat ne var ki, teori halinde tespit edilmiş olmamakla beraber bu kısım son yılların büyük dramları içinde edebî bir şekilde mevcuttur. Sonraları yayınladığı ve "Yükseklik hakkında" adını verdiği bir yazıda da şair, çok yüksek ve fakat yeryüzünde erişilmesi mümkün olmıyan âhenk ve harmoni idealinin karşısına, realitenin muazzam bir gerginlik içindeki daimî âhenksizliğini ikame ediyor. Bu âhenksizliği yenmek ancak kesin kararlar, mücadele ve fedakârlık sayesinde kabil olur. Bu yazının bir yerinde şair şöyle der: "Öyle haller olabilir ki, mukadderat, insanın hayat ve emniyetini koruyan kaleleri aşar. İnsan için o zaman ruhların kutsal hürriyetine sığınmaktan başka çare kalmaz... Bundan dolayı, insanı korumalıdır şeklindeki ham hayalden vaz geçin, sınırlı ve çitkırıldım zevki bir yana bırakın! Böyle bir zevk zarûretin

ciddî yüzünü bir perde ile örter... Zalim kaderle yüz yüze gelmekten çekinmiyelim. Bizler için selâmet, etrafımızı saran tehlikeleri görmemezlikten gelerek değil..... bilâkis onları yakından tanımakla kabildir. Bizi bunlarla korkunç ve fakat muhteşem trajedi sanatı tanıştırır... Mukadderatla boğuşan insanlık, ele geçmiyen saadet, sinsice bir ihanet ve mazlûmun uğradığı felâketler gibi tarihte sık sık rastlanan olayları trajedi sanatı tekrar yaşatır, canlı olarak gözlerimiz önüne serer... Bu sahneleri görüp de, maddîliğin vefasızlığı karşısında teessüre kapılmıyan, bağrındaki ebediyete dört elle sarılmıyan bir kimse tasavvur olunabilir mi?..”

Schiller'in varlığında sâf ve kompromissiz olarak yaşıyan o derin ve muazzam gerginlik, sanatının güzellik ve yükseklikten tereküp eden o muhteşem çifte bünyesinde bir kere daha karşımıza çıkıyor. Sanat insanı güzelliğin kanadları üzerine alır ve en yüksek mukadderatını göstermek için göklere doğru yükseltir. Yeni bir benlik verir; menşesine götürür; hürriyet, âhenk ve huzur sağlar. Fakat estetik ahenk, idealin sadece parlak bir aksidir; daima görünüşte kalır ve asla realite olamaz. Mahdut hayatın haşin kuvveti çok kereler aldatici bir ahenk ve harmoniyi parçalayıp dağıtır. Bundan kurtulmak imkânı yoktur. İşte o zaman trajedi bizleri yüksekliğin kanatları üzerine alır ve uçurumun bir kenarından öbür kenarına götürür. Trajedi, realitenin taştan bakışlarına karşı koyar; fânî varlığın öldürücü ahenksizliğini gözlerimiz önünde belirtir. Fakat aynı zamanda içimizde mukadderattan daha kuvvetli olan ve insana, hayatı bahasına da olsa, her türlü mukadderata göğüs gerecek, hürriyetine ve ruhuna el değdirtmeyecek kuvveti sağlıyan bir şeyin mevcut olduğunu bize gösterir.

Muhterem dinleyicilerim, burada sözlerime son vermekliğime müsaade buyurun! Esasen Schiller'in ebediyen yaşıyacak olan ruh ve fikir zenginliğinden, bu bir saatlik kısa müddet zarfında, hoş bir sadadan başka bir şey beklemek herhalde yerinde bir hareket olmasa gerek.

Schiller'in, sanat ile hayat, ef'al ile vicdan, ideal ile realite, estetik harmoni ile trajik büyüklük arasındaki o derin ve muazzam gerginliği bütün ömrü boyunca sâf bir şekilde muhafaza ettiğini görmek insana sonsuz bir huşu' ve hayranlık veriyor. O, birbirleri ile daima mücadele halinde bulunan ve fakat aynı zamanda karşılıklı olarak gelişen bu iki kutbu muazzam bir kuvvetle bir arada tutmasını bilmiştir. Asla dinmiyen bu ruh huzursuzluğu benliğini bir kat daha kamçılarmış, daima daha yüksek başarılarla doğru sürüp götürmüştür. Her an biraz daha gelişen, her an yeni hamlelerle ilerliyen ve sonunu tahmin etmek mümkün olmıyan bu ameliyeyi ihtiyarlığında gözleri önüne getiren Goethe şöyle diyor: "Her hafta değişiyor; her hafta daha mükemmelleşiyordu." Schiller, varlığının derinliklerinden hiç durmadan fıskıran iki kaynağı daima sâf, daima tertemiz tutabildiği içindir ki, ruhundaki derin gerginlik her zaman ya-

raticılığını muhafaza edebilmiştir. Bu kaynaklardan birincisi: ruhunda taşıdığı, kendisine hürriyet sağlıyan, çok yüksek ve mutlak bir varlığın mevcudiyetine olan inancı; diğeri ise: içinde yaşadığımız, faaliyet gösterdiğimiz ve hürriyet mefhumunu gerçekleştirmeye çalıştığımız realiteyi samimi bir duyguyla göz önünden uzak tutmayıdır. Müsaadenizle sözlerime, Goethe'nin, genç yaşta ölen bu büyük dostu arkasından teesürle ve veda makamında söylediği şu mısralarla nihayet vereyim:

"Zira o bizlerdendi! Bu büyük söz şu anda
 Duyduğumuz o derin acıları dindirsin!
 Fırtınalardan sonra sığındığı limanda,
 Yaşıyordu bizimle kalacağından emin.
 Ruhu ise heybetle koşardı o zaman da,
 Peşinden hep doğrunun, güzelin ve iyinin.
 Arkasında kalmıştı, ışısız, sönük, silik,
 Hepimizi bağliyan alçaklık ve âdilik.

.....
 Önümüzde bir yıldız gibi parlar, uçarken,
 Sonsuz bir nur katıyor ışıklara kendinden.

Çeviren: *Prof. Dr. Burhanettin Batıman*